

ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟΣ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΣ ΠΟΡΤΟ ΡΑΦΤΗ

Τὰ ἐκκλητικὰ ἀποτελέσματα τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν θαλαμοειδῶν τάφων εἰς τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου γνωστὸν Μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς, δεξιᾷ τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν ὄρμον τῶν Πρασιῶν, τὸν σημερινὸν Πόρτο Ράφτη¹, ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν πρὸς τὸν θαυμασίον αὐτὸν φυσικὸν λιμένα τῆς Ἀττικῆς, τοῦ ὁποῖου περιβάλλον εἶναι τὸ κάλλος.

Ὁ βαθύς, πρὸς ἀνατολὰς ἀνοιγόμενος οὗτος ὄρμος περικλείει εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ τὸ ἀσφαλέστερον ἀγκυροβόλιον ὀλοκλήρου τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς τῆς Ἀττικῆς, τοῦτο δὲ καὶ ἡ θέσις ἐξηγοῦν ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ἀνεκάθεν εἶχεν ὁ λιμὴν διὰ τὴν ναυσιπλοΐαν, ἰδιαιτέρως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κυκλάδων ἐπικοινωνίαν. Παρατηρήθη μάλιστα ὅτι ἡ σημασία αὕτη θὰ ἦτο ἀκόμη μεγαλύτερα, καθὼς ἀνερχόμεθα τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους, εἰς ἐποχὴν δηλαδὴ καθ' ἣν δὲν εἶχεν εἰσέτι συντελεσθῆ ἡ Ἀττικὴ ἐνότῃς, καὶ οἱ δῆμοι, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, εἶχον αὐτοτελῆ ὄντοτητα. Τοῦτο φαίνεται ὑποδηλῶν καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν Πρασιῶν ὡς ἀφετηρίας τῆς πρὸς τὴν Δῆλον ἱερᾶς τῶν Ἀθηναίων θεωρίας², τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας ἡ παράδοσις ἀνῆγεν εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ Θησέως.

¹ Ἀπολύτως βεβαία εἶναι ἡ ταύτισις τοῦ ὄρμου τοῦ Πόρτο Ράφτη πρὸς τὸν τῶν Πρασιῶν καὶ ἀσφαλῆς ἐπίσης ἡ τοποθέτησις τῶν δήμων Στειρίας εἰς τὸ βόρειον αὐτοῦ μέρος καὶ Πρασιῶν εἰς τὸ νότιον, ἐνθα τὸ ὄνομα περιεσώθη εἰς τὸ τοπωνύμιον Πρασᾶς (δ). Ἐκ τῶν σχετικῶν τοπογραφικῶν μελετημάτων ἀξιολογώτεροι αἱ ἐργασίαι τῶν H. S o l l i n g, Athen. Mitt., IV, 1879, 351 - 356 καὶ A. M i l c h h ö f e r, Demenordnung des Kleisth., 18 καὶ ἐν Karten von Attika, Text III - VI, 9. Τὰ περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ λιμένος ἀπὸ τοῦ κολοσσαίου κολωβοῦ μαρμαρίνου ἀνδριάντος καθήμενης μορφῆς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς νησιδος Ράφτης (πιθανώτατα ταφικοῦ μνημείου τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων), εἶναι γνωστά. Δὲν θὰ ἦτο ὅμως ἴσως ἄσκοπος ἡ παράθεσις μιᾶς παραλλαγῆς τῆς σχετικῆς παραδόσεως: «Τὸ λιμάνι ὄλο τὸ λένε *Πόρτο Ράφτη*, δηλαδὴ *Πρωτοράφτη*, γιατί ἐδῶ ἦτανε ὁ πρώτος ράφτης, φραγκοράφτης, πού βγήκε στὸν κόσμο. Αὐτὸς ἦτανε πού βεῖκε τὸ δημιούργημα, πῶς νὰ ντυθῆ ὁ κόσμος! Τοῦ κάμανε λοιπὸν ἄγαλμα καὶ τὸ στήσανε ἀπάνω στὸ νησί. Εἶχε τὸ ψαλλίδι καὶ τὴν πῆχυν στὸ χέρι καὶ ἓνα ροῦχο στὸ ἄλλο. Τώρα εἶναι σπασμένο. Πάνε πολλὰ χρόνια, πού ἤρθανε οἱ Γάλλοι καὶ τὸ λιανίσανε, γιὰ νὰ τὸ πάρουν. Ὑστερα τοῦ βάλανε σίδερα καὶ τώρα εἶναι δεμένο. Ἔχει τὸ μισοστήφι γυρισμένο κατ' ἀπάνω, καὶ τὸ κεφάλι κοίταγε πρὸς τὴ Ραφήνα· γιατί ἡ Ραφήνα ἦτανε ἀδερφὴ τοῦ Πρωτοράφτη.»

² Π α υ σ α ν ῖ α ς, I, 31,2: «Ἐν δὲ Πρασιεῦσιν Ἀπόλλωνός ἐστι ναός· ἐνιαυθα

Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ γραφικωτάτου ὄρου κατα τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον, εἰς τὴν τελευταίαν φάσιν τῆς ὁποίας ἀνάγονται τὰ εὐρήματα τῶν θαλαμοειδῶν τάφων, πολλὰ προσδοκῶμεν ἐκ τῶν συνεχιζομένων ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας¹. Ἄλλ' ἢ προϊστορία τοῦ τόπου δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Μυκηναϊκὴν, οὔτε ἀπὸ τὴν ἀμέσως καὶ στενῶς πρὸς αὐτὴν συναπτομένην Μεσοελλαδικὴν περίοδον (2.000 - 1.600 π.Χ. περίπου). Ὀλόκληρος ἡ Ἀττικὴ κατοικεῖτο κατὰ τὴν τρίτην π.Χ. χιλιετηρίδα, πυκνότερον μάλιστα περὶ τὸ δεύτερον ἡμισυ αὐτῆς, τὸ ὁποῖον συμπίπτει πρὸς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς λεγομένης *Πρωτοελλαδικῆς* περιόδου. Καὶ ἀπὸ τὴν προσηγηθεῖσαν *Νεολιθικὴν* ἐποχὴν ἔχομεν ἐν Ἀττικῇ ἀξιολόγους συνοικισμούς, ἀλλ' ἢ ἀνασκαφικὴ αὐτῶν ἐξερεύνησις δὲν ἔχει εἰσέτι συντελεσθῆ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ζωὴ τῆς χώρας κατὰ τὴν ἀπωτάτην αὐτὴν φάσιν παραμένει ἀκόμη σκοτεινὴ.

Πληρέστερον γνωστὴ εἶναι ἡ Πρωτοελλαδικὴ περίοδος, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας εἰς τὴν Ἀττικὴν ἰδρύνονται πολυάριθμοι συνοικισμοὶ εἰς νέας θέσεις, κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ τὴν ἀκτὴν, πλησίον ὄρων καὶ ἐπὶ χειρσονήσων, ὅπου καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς τροφῆς ἀνὰ τὸν «ἰχθυόεντα πόντον» διηκολύνετο καὶ ἡ ἄμυνα καθίστατο εὐχερεστέρα.

Τυπικὸν δεῖγμα οικισμοῦ τῆς περιόδου ταύτης παρέχει ὁ συνοικισμὸς τοῦ *Ἀγίου Κοσμά*, πρὸ τοῦ ἀεροδρομίου τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Αἱ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Μυλωνᾶ εἰς τὸν συνοικισμὸν αὐτὸν καὶ τὸ παρ' αὐτὸν ἀνακαλυφθὲν σύγχρονον νεκροταφεῖον, ἀπετέλεσαν σταθμὸν εἰς τὴν ἐρευναν τῆς ἀττικῆς προϊστορίας, τῆς ὁποίας ἐφώτισαν σημαντικώτατον τμήμα².

Παρόμοιοι μικροὶ συνοικισμοὶ ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ κατὰ μῆκος τῶν ἀττικῶν παραλίων, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν, ἀλλὰ μόνον εἰς, ὁ τῆς *Ραφήνας*³, ἔχει ἀνασκαφῆ. Ὁ ἀπαιτηθῆ ἀκόμη μακρὰ καὶ ἐπίπονος ἐρευνητικὴ ἐργασία διὰ νὰ γνωσθῆ πλήρως καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὁ πολιτισμὸς τῆς ἀρχαιότερας φάσεως τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ.

τὰς Ὑπερβορέων ἀπαρχὰς ἰέναι λέγεται· παραδιδόμιν δὲ αὐτὰς Ὑπερβορέους μὲν Ἀρμασποῖς, Ἀρμασποῦς δ' Ἰσοηδόσι, παρὰ δὲ τούτων Σκύθας ἐς Σινώπην κομίζουσιν, Ἀθηναίους δὲ εἶναι τοὺς ἐς Ἀῆλον ἄγοντας· τὰς δὲ ἀπαρχὰς κεκρῦφθαι μὲν ἐν καλῇ πυρῶν, γινώσκουσι δὲ ὑπ' οὐδένων. ἔστι δὲ μνῆμα ἐπὶ Πρασιαῖς Ἐρυσίχθονος, ὃς ἐκομίζετο ἀπίσω μετὰ τὴν θεωρίαν ἐκ Ἀῆλου, γενομένης οἱ κατὰ τὸν πλοῦν τῆς τελευταίας.»

¹ Περιληπτικὴ ἔκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς δημοσιεύεται ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Σ. Ἰακωβίδη εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1953.

² Γ. Ε. Μ υ λ ω ν ᾶ, Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, 1930, 319 ἔξ., ΑἴΑ, 38 (1934), 258 ἔξ.

³ Πβλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρ., 1952, 77 ἔξ.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρου τοῦ Πόρτο Ράφτη, μεταξὺ Μαρκοπούλου καὶ Βραυρώνος, ἀνεκαλύφθησαν σημαντικὰ Πρωτοελλαδικὰ λείψανα, περὶ τῶν ὁποίων ἀνεκοινώθησαν περιληπτικῶς τινά. Εἰς τὴν ὑπαρξίν *Πρωτοελλαδικοῦ* συνοικισμοῦ ἐντὸς τοῦ ὄρου τῶν Πρασιῶν ἀναφέρεται τὸ παρὲν σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον προσφέρεται πρὸς τὸν σεβαστὸν πανεπιστημιακὸν διδάσκαλον, τὸν καθηγητὴν κ. Φαίδωνα Κουκουλέν, λάτρην τῶν φυσικῶν καλῶν τοῦ Πόρτο Ράφτη!

Ὁ εὐρὸς ὄρος τοῦ Πόρτο Ράφτη (πβλ. τὸν χάρτην) ὀρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ βουνοῦ τῆς Περατῆς (ὑψ. 317 μ.), πρὸς νότον δὲ ὑπὸ τῆς χερσονήσου *Κουρούνη* (τό), ταυτισθείσης, ὀρθῶς, πρὸς τὴν μαρτυρουμένην ἀρχαίαν *Κορώνειαν* (ἢ *Κορώνην*), τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πρασιῶν¹, καίτοι γεωγραφικῶς ὡς ὄριον τοῦ ὄρου πρὸς νότον δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν καταπίπτουσαι πλαγίαι τοῦ βουνοῦ *Μαυρηγόρα* (ὑψ. 403 μ.) καὶ τὸ ἀκρωτήριον *Τσουργέλι*.

Χαμηλὴ χερσονησοειδὴς προβολή, ἐπιμήκως χωροῦσα ἐντὸς τῆς θαλάσσης καὶ φέρουσα τὸ ὄνομα *Πούντια*, χωρίζει τὸν ὄρον εἰς δύο ἄνισα μῆματα, τὸ βόρειον καὶ τὸ νότιον. Τὸν χωρισμὸν ἐπιτείνουν τρεῖς νησίδες, ἀναδυόμεναι πρὸς ἀνατολὰς τῆς χερσονήσου, τὸ *Καραβονήσι*, ἡ *Ραφτοπούλα* καὶ ὁ *Ράφτης*. Ἐπὶ τῆς βραχέως Πούντιας εἶναι ἐκτισμένοι αἱ οἰκίαι τῶν ἀλιέων τοῦ συγχρόνου συνοικισμοῦ Πόρτο Ράφτη, παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἐποπτεύοντος τὸν κατὰ τὸν αὐχένα τῆς χερσονήσου σχηματιζόμενον μικρὸν λιμένα.

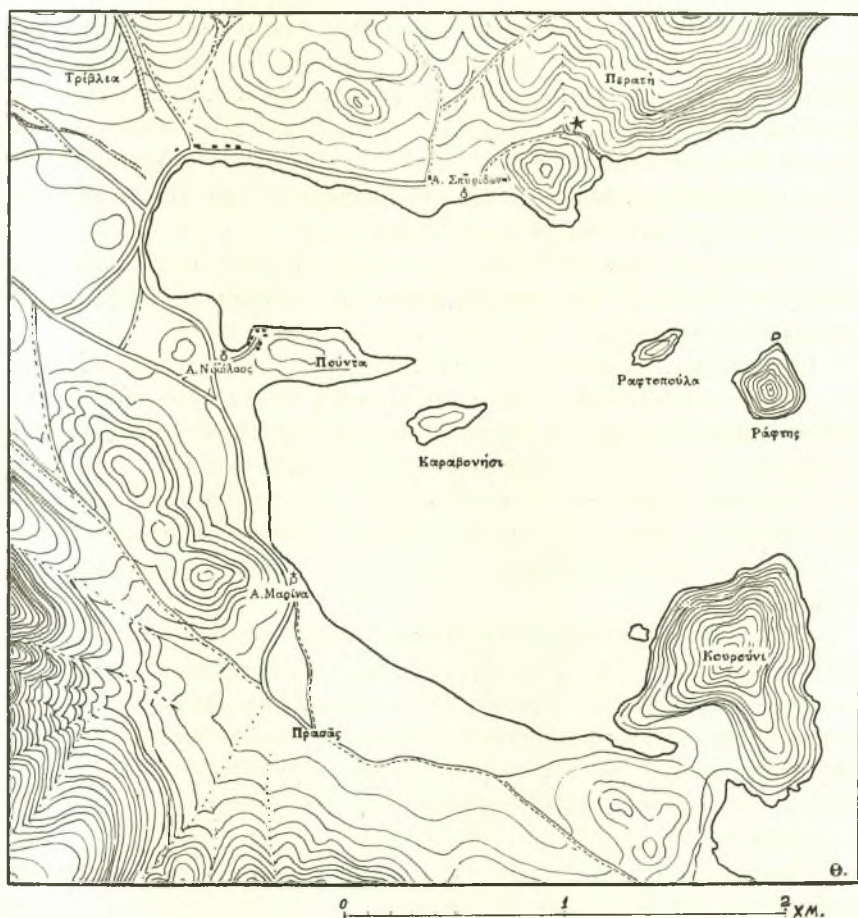
Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταλήγει καὶ σήμερον ἡ ἀπὸ τῶν Μεσογείων ὁδός, συμπίπτουσα πρὸς τὴν *Στειρίαν ὁδὸν* τῶν ἀρχαίων², ἐν γένει δὲ εἰς τὸ βόρειον τοῦτο μῆμα συγκεντροῦται σήμερον ἡ κίνησις καὶ ἡ ζωὴ τῶν κατοίκων τοῦ ὄρου. Πολλὰ καὶ χαρακτηριστικὰ ἀρχαῖα λείψανα κατὰ τὴν θέσιν *Τρίβλια* καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς παραλίας, καθιστοῦν ἀσφαλῆ τὴν τοποθέτησιν τοῦ ἀρχαίου δήμου τῆς *Στειριάς* εἰς τὸ μῆμα τοῦτο τοῦ ὄρου. Ἐπὶ τῆς Πούντιας σφίζεται τείχος μεσαιωνικόν, ἀποκόπτον τὸ ἀνατολικόν

¹ Στέφ. Βυζάντιος, ἐν λ.: «*Κορώνεια*· ἔστι καὶ χερρόνησος πρὸς τὴν Ἄτικην». Ὁ Bursian (Geographie von Griechenland, I, 351) ἐταύτισε τὴν Κορώνειαν πρὸς τὸ Κουρούνη. Ὑπὲρ τῆς ταύτισεως ταύτης, δι' ἣν ὁ Lolling (ἔ.ἀ., 354, ὑποσ. 1) παρατηρεῖ ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατος, ἂν δὲν διεσφύζετο τὸ ὄνομα, πρόσθετον ἐπιχείρημα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ τοπωνυμίου: Τὸ σχῆμα δηλ. τῆς χερσονήσου, ὀρωμένης ἐκ τοῦ βορείου μυχοῦ τοῦ ὄρου ἢ ἐκ τῆς Πούντιας, ὁμοιάζει πολὺ πρὸς κεφαλὴν πτηνοῦ, *κορώνης* (= κουρούνας).

² Πβλ. τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Πλάτωνος (Ἰππαρχος, 229a) περὶ Ἑρμαϊκῆς στήλης τοῦ Πεισιστρατείδου Ἰπάρχου, μετ' ἐπιγράμματος, ἱσταμένης κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην.

ἥμισυ τῆς χερσονήσου, ὡς καὶ ἄφθονα σύγχρονα οἰκοδομικὰ λείψανα. Ἐπιπλέον καὶ παλαιότερα εὐρήματα ἐγένοντο γνωστά, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἐπιτύμβιος μαρμαρινὴ στήλη Στειριέως τινὸς¹ καὶ τάφος Ρωμαϊκῶν, πιθανῶς, χρόνων.

Ἐπίχωσις ἀξία λόγου ἐπὶ τῆς βραχέως χερσονήσου σχεδὸν δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ τελευταίου πολέμου κατεστράφη αὕτη πολλὰ, ὅτε ἀνωρύχθησαν τάφροι καὶ θρύγματα δι' ὀχυρωτικὸν σκοπὸν καὶ ἐκτίσθησαν πυροβολεῖα.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀνευρίσκονται ἄφθονοὶ ὀψιανοί, ὅπως εἰς πλεῖστα

¹ Milchhöfer, Antikenbericht κλπ., Ath. Mitt., 279-280, No 166.

άλλα σημεῖα τοῦ ὄρου, ἀπὸ τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος μέχρι τῆς Κορώνης. Πλὴν τῶν τεμαχίων λεπίδων, δύο πυρῆνες ὀψιανοῦ καὶ τινὰ μεγάλα καὶ ἀκατέργαστα τεμάχια τοῦ λίθου μαρτυροῦσι περὶ τῆς κατὰ χώραν ἐπεξεργασίας αὐτοῦ.

Σημαντικώτερα εἶναι τὰ κεραμικὰ λείψανα, τεμάχια δηλ. ἀγγείων ἀπαντώμενα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Εἶναι ἐνδεικτικὸν ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου. Σπανιώτερα εἶναι καὶ ἐνταῦθα τὰ λεπτά, καλῆς ποιότητος ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ὄστρακα, ἀνήκοντα εἰς τὰ τυπικὰ πρωτοελλαδικὰ σχήματα, τὴν βαθεῖαν φιάλην μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (sauceboat) καὶ τὴν μικρὰν φιάλην μετὰ χειλῶν καμπτομένων πρὸς τὰ ἔσω.

Ἄφθονώτερα κατὰ πολὺ εἶναι τὰ ὄστρακα ἀγγείων ἀμελεστέρας κατασκευῆς, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς περιέχει ἄμμον καὶ τεμάχια λιθαρῶν, ἐνῶ τὰ τοιχώματα εἶναι παχύτερα.

Βαθεῖαι, μεγάλαι φιάλαι μετὰ πεπλατυσμένου χείλους, ὕδρια καὶ ἀμφορεῖς μετὰ ταινιοειδῶν λαβῶν, πίθοι καὶ πιθοειδῆ ἀγγεῖα, εἶναι τὰ ἀναγνωρισθέντα σχήματα. Γενικῶς τὰ σχήματα φαίνονται λίαν ἐξειλιγμένα, ὡς ταῦτα διεμορφώθησαν κατὰ τὴν προκεχωρημένην καὶ ὄριμον φάσιν τῆς Πρωτοελλαδικῆς περιόδου, ὅμοια πρὸς τὰ ἀπαντῶντα εἰς τοὺς συγχρόνους συνοικισμοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Ἀττικῆς (Βραυρωῶνος, Πύργου, Ἀσκηταριοῦ, Ραφήνας κλπ.).

Ἐνδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως πρωιμωτέρας φάσεως ἐλλείπουν μέχρι τῆς στιγμῆς.

Καίτοι πολλαχοῦ παρετήρησα λείψανα τοίχων ἐκτισμένων ἄνευ συνδετικῆς τινος ὕλης, διὰ λίθων κειμένων ἀπλῶς ἐν πηλῷ, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὴν ὑπαρξιν οἰκοδομικῶν λειψάνων, ἀναγομένων εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον. Μόνον κατόπιν δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῆ τοῦτο, καίτοι ἡ διαταραχὴ τῆς ἐπιχώσεως εἶναι γενικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὰ περιθώρια ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης λίαν περιορισμένα.

Ὅπως δὴποτε, εἶναι βέβαιοι ὅτι ἐπὶ τῆς Πούντας εἶχεν ἰδρυθῆ Πρωτοελλαδικὸς συνοικισμὸς, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ φύλου τοῦ ἰδρῦσαντος τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ τῆς Ραφήνας.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς Πούντας αἱ οἰκίαι ἦσαν πυκνῶς ἐκτισμέναι, χωριζόμεναι διὰ στενῶν δρομίσκων ἀπ' ἀλλήλων. Τὰ οἰκήματα ἠσφαλίζοντο πιθανῶς διὰ τείχους ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῆς ξηρᾶς, ὡς εἰς τὸν σύγχρονον συνοικισμὸν τῆς Ραφήνας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς θέσεως διὰ τὴν ἰδρυσιν ἀλιευτικοῦ καὶ ναυτικοῦ σταθμοῦ φαίνεται προσφορωτάτη καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς προτιμήσεις τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ φορεὺς ἐνὸς πρᾶγματι λαμπροῦ, καίτοι τόσον πρωίμου, πολιτισμοῦ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ